

ორნამენტის სახეები „ფიჭვნარულ დოქებზე“
(ქრონოლოგიური ჩარჩოები, გავრცელების არეალი)
Types of ornament on „Pichvnari jugs“
(chronological frames, distribution area)

ნარგიზ სურმანიძე

სსიპ აჭარის მუზეუმი, ამირან კახიძის სახელობის
აჭარის არქეოლოგიური მუზეუმის მეცნიერმუშაკი
ისტორიის აკადემიური დოქტორი

ნინო ძნელაძე

სსიპ აჭარის მუზეუმი, ამირან კახიძის სახელობის
აჭარის არქეოლოგიური მუზეუმის უფროსი მეცნიერმუშაკი
ისტორიის აკადემიური დოქტორი

NARGIZ SURMANIDZE

LEPL Ajara Museum, Researcher of Amiran Kakhidze

Ajara Archaeological Museum, PhD in History

NINO DZNELADZE

LEPL Ajara Museum, Senior Researcher of Amiran Kakhidze

Ajara Archaeological Museum, PhD in History

DOI: <https://doi.org/10.52340/gmg2024.01.008>

აბსტრაქტი: ქობულეთის ფიჭვნარის ანტიკური პერიოდის სამაროვნის კერამიკული მასალიდან გამოიყოფა ძალიან საინტერესო ჯგუფი, რომელსაც სხვა კოლხური ჭურჭლისაგან განასხვავებს სპეციფიკური თვალშისაცემი ფორმები და შემკობის მოტივები. ფიჭვნარული დოქების გავრცელების არეალი ფიჭვნარს არ სცილდება, ძირითადად ძვ. წ. V-IV სს კოლხურ და ბერძნულ სამაროვნებზეა აღმოჩენილი. დოქების ეს ფორმა ძვ. წ. V ს შუახანებამდე არ გვხვდება, ძვ. წ. IV საუკუნეში აგრძელებს არსებობას, თუმცა ისეთი ინტენსივობით არა. ფორმების კონსტრუქციებზე დაკვირვებამ გააჩინა მოსაზრება, რომ აქ სულ მცირე 2 სამეთუნეო კერა მოქმედებდა.

საკვანძო სიტყვები: ფიჭვნარი, დოქი, ორნამენტი, რელიეფური თვალი

Abstract: A particularly interesting group can be distinguished among the ceramic material from the ancient-period cemetery of Pichvnari in Kobuleti. This group stands out from other Colchian pottery due to its specific and visually striking forms and decorative motifs. The distribution area of the Pichvnari-type jugs does not extend beyond Pichvnari itself; they are primarily found in Colchian and Greek cemeteries dated to the 5th–4th centuries BC. This form of jug does not appear before the mid-5th century BC and continues into the 4th century BC, though with less intensity. Observations of the construction of the vessel forms have led to the hypothesis that at least two pottery workshops were operating at the site.

Key words: Pichvnari, jug, ornament, relief eye

სტატია შესრულებულია სსიპ შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის კვლევითი საგრანტო პროექტის „აჭარის არქეოლოგიური ძეგლები გეოგრაფიულ საინფორმაციო სისტემაში“ (BS-24-180) ფარგლებში.

ქობულეთის ფიჭვნარი, რომლის შემოგარენი ნეოლითის ეპოქიდან ჩანს ათვისებული, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს კლასიკურ და ელინისტურ ხანაში, როგორც ანტიკურ სამყაროსა და ძველ კოლხეთს შორის სავაჭრო-ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობების ერთ-ერთი ავანგარდული რგოლი. ამას, სხვა კატეგორიის მასალასთან ერთად, ადასტურებს აქ აღმოჩენილი იმპორტული კერამიკა, წარმოდგენილი სხვადასხვა საწარმოო ცენტრების ამფორებით, ატიკური მოხატული, სადა და ორნამენტირებული ჭურჭლით, იონიური, სამოსური და სხვა ელინური მხარეების

ნაწარმით. კარგად შესწავლილი ბერძნული კერამიკა უტყუარად ათარიღებს სამარხეულ კომპლექსებს, რაც მნიშვნელოვანია ადგილობრივი მრავალფეროვანი და მრავალრიცხოვანი კერამიკული ნაწარმის ქრონოლოგიური და ტიპოლოგიური კლასიფიკაციისათვის. ამ მრავალფეროვნებაში გამოიყოფა ძალიან საინტერესო ჯგუფი როგორც ფორმის, ისე შემკობის მოტივის მიხედვით, რომლის გავრცელების არეალი ფიჭვნარს არ სცილდება. შესაბამისად, ჩვენ მათ ფიჭვნარულ დოქებს ვუწოდებთ. დოქების ეს ფორმა არ არის დადასტურებული ძვ. წ. V ს შუა ხანებამდე, ძირითადად ამ პერიოდის ძეგლებზე გვხვდება (გარდა ფიჭვნარისა, მხოლოდ რამდენიმე ცალია აღმოჩენილი ციხისძირის ანტიკური ხანის სამაროვანზე და 2 ფრაგმენტი - კვაშტის ანტიკური ხანის ნასახლარზე), არსებობას განაგრძობს ძვ. წ. IV საუკუნეშიც, თუმცა გვხვდება ნაკლები რაოდენობით, გამოიყოფა პატარა ჯგუფი დაბალი ცილინდრული ყელით.

ფიჭვნარული დოქები გვხვდება როგორც კოლხურ, ისე ბერძნულ სამარხებში. ესაა მცირე ზომის სტანდარტული აგებულების დოქები, ოდნავ გარეთ გადაშლილი პირით, ფართო ცილინდრული მომადლო ყელით (გამოიყოფა დოქები ცილინდრულფუძიანი, პირისკენ ოდნავ გადაშლილი ყელით, ასევე, დაბალ ცილინდრულყელიანი დოქებიც), დაბალი მომრგვალებული ტანით (გამონაკლისია ეგზემპლარი (ძვ. წ. V ს ბერძნული სამაროვნის 76-ე სამარხი), რომლის კორპუსი ბიკონუსური მოყვანილობისაა, თუმცა შემკულობის სტილი - რელიეფური თვალები - დაცულია), ოდნავ შეწეული ბრტყელი ძირით და სამკუთხა, დაწახნაგებული ან ოვალურგანიკვეთიანი ყურით (ტაბ. I,1). ზედაპირი ისე საგულდაგულოდაა დამუშავებული, რომ იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს კოლხი მეთუნეები ცდილობდნენ ატიკური ლაკის ბზინვარება მიეღოთ. უმეტესად შავად ან ნაცრისფრად გაპრიალებული, იშვიათად არის ყავისფერკეციანი ნიმუშებიც. ფიჭვნარული დოქების ტანი მეტწილად ორნამენტირებულია. გარდა ძირითადი ორნამენტისა, შეიძლება მორთული იყოს ჭურჭლის ყელი ან ყური - ნაკაწრი ვერტიკალური ხაზებით შემდგარი, ზიგზაგისებური ორნამენტები ან კოპები ყურისა და პირის შეერთების ადგილას. აღსანიშნავია ერთ-ერთი ფიჭვნარული სადა დოქი, რომლის ყურის ბოლო შემკულია რელიეფური გამოსახულებით და წიწვოვანი ორნამენტით [კახიძე, 2007:133] (ტაბ. II,2)

ორნამენტის წამყვანი ფორმაა ვერტიკალურად განლაგებული მოზრდილი ნუშისებრი რელიეფური თვალების ორნამენტი ვარიანტებით. ეს ის პერიოდია, როცა რელიგიური რწმენა-წარმოდგენები და მათთან დაკავშირებული რიტუალები ძალიან მნიშვნელოვანია ადამიანთა ყოველდღიურ საქმიანობაში. ყველა ორნამენტი, ყველა დეტალი იმ საგნებზე, რასაც ადამიანები იყენებენ, გათვლილია ღვთაებების მხარდაჭერასა და თანადგომაზე იმ საქმიანობასა და ქმედებებში, რომლებთანაც ეს ნივთებია დაკავშირებული. რასაკვირველია, ფიჭვნარული დოქები, ისევე, როგორც ყველა სამეთუნეო ნაწარმი, ყოფის შემადგენელი ნაწილია. სხვადასხვა ხალხების და, მათ შორის, ქართულ მითოლოგიაში, თვალი მზის სიმბოლოა და მისი სქემატური გამოსახულება ფიჭვნარულ დოქებზე შემთხვევითი არაა. მას უდაოდ ჰქონდა აპოტროპეული დატვირთვა და ნაყოფიერების ან დაკრძალვის კულტთან დაკავშირებული სიმბოლო უნდა ყოფილიყო. უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ გარდა კვაშტის ანტიკური ხანის საფორტიფიკაციო საცხოვრებლისა, სადაც მხოლოდ ორი ფრაგმენტია აღმოჩენილი, ეს დოქები ჯერჯერობით მხოლოდ სამარხეული ინვენტარის სახითაა დადასტურებული. თვალების რაოდენობა დოქებზე სხვადასხვაა, ზოგ ჭურჭელზე 3 თვალია, ზოგზე - 4, იშვიათად - 6. თვალები ზოგჯერ პირდაპირაა ამოკაწრული, ზოგჯერ კი წინასწარ გაკეთებულ ვერტიკალურ ბურცობებზეა დატანილი. არის შემთხვევები, როცა მხოლოდ ბურცობია მოცემული (ტაბ. I,2). რელიეფური თვალის ერთ-ერთი ვარიანტია ნახევრად გეომეტრიულად (რომბისებურად) გადმოცემული თვალის ღარებით. გვაქვს შემთხვევები, როცა ბურცობზე დატანილი რელიეფური თვალი ვერტიკალური ღარითაა გადაკვეთილი (ქვბV:06/100; 1-05:677; ქვბV:20/27) (ტაბ. I,3). ერთადერთი ნიმუშის ორნამენტს აქვს ნუშისებური თვალის წყვილ ღარს შორის მოქცეული მკვეთრად ამოზიდული ოვალურ ბურცობი (ქვბIV:02/15)(ტაბ. I,4).

გვხვდება მცენარეული წიწვისებური ორნამენტი ცალკე ან წამყვან ორნამენტთან ერთად მონაცვლეობით(ტაბ. I, 5. გამოირჩევა ძვ. წ. V ს კოლხურ სამაროვანზე აღმოჩენილი დოქი, რომლის ტანს ძირამდე მოუყვება წიწვისებრი ორნამენტის სიმეტრიულად განლაგებული 4 ვერტიკალური ზოლი, რომლებიც ყელის დასაწყისთან გაერთიანებულია სწორი ხაზების სარტყელით (ტაბ. II,1). არის ეგზემპლარები ვერტიკალურ ბურცობზე დატანილი მოკლე წიწვოვანი ორნამენტით, რომლის ანალოგი უნდა იყოს კვაშტის ფიჭვნარული დოქის ფრაგმენტი [კახიძე, მამულაძე, 1993:68] (ტაბ. II,3,4)

გვხვდება ვერტიკალურად განლაგებული ყუნწიანი ფოთლის ან ფოთლისებური ორნამენტი, როგორც პირდაპირ ამოტვიფრული, ისე ვერტიკალურ ბურცობზე დატანილი (ტაბ. II,5).

ჯერჯერობით ერთადერთია ფიჭვნარული დოქი გეომეტრიული ფიგურებით ძვ. წ. V ს კოლხური სამაროვნიდან. ყელის დასაწყისი შემკული აქვს მოგრძო ჭდეების ჰორიზონტალური სარტყელით. ტანის ზედა ნახევარი შემკულია ორმაგი უფუძო სამკუთხედებით შემდგარი შევრონებით (ტაბ. II,6).

აღსანიშნავია ფიჭვნარული დოქის ვარიანტი (ძვ. წ. V ს კოლხური სამაროვანი, 1966 წ. მეორე სამარხი), ტანზე დაფნისებური ფოთლებით და ყურის ზედა ბოლოზე ვერძის თავის სკულპტურული გამოსახულებით [კახიძე, 2016:79].

გარდა იმისა, რომ გამოირჩევა თავისი ფორმით სხვა კოლხური ჭურჭლისაგან, ამ ფორმას ბერძნულ სამყაროსთან ურთიერთობის, კულტურული ელემენტების გაცვლის პირდაპირი კვალიც აქვს, ესაა პირის გვირგვინის ფორმა, რომელიც ძალიან ჰგავს ელინური ოინოქოების სამყურას ფურცლების ფორმას (ტაბ. II,7).

როგორც ვხედავთ, სტილისტური მახასიათებლების მიხედვით, ფიჭვნარის ტერიტორიაზე მოქმედებდა სულ მცირე 2 სამეთუნეო სახელოსნო, სადაც 2 საუკუნის მანძილზე მზადდებოდა დახვეწილი ფორმების მქონე გემოვნებით ორნამენტირებული ჭურჭელი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. კახიძე ა. (2007), ანტიკური სამყარო აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში. ფიჭვნარის ძვ. წ. V საუკუნის ბერძნული ნეკროპოლი, ფიჭვნარი-II, ბათუმი-ოქსფორდი
2. კახიძე ა. (2016), ფიჭვნარის ძვ. წ. V ს კოლხური სამაროვანი, ფიჭვნარი-VII, ბათუმი
3. კახიძე ა., მამულაძე შ., (1993), აჭარისწყლის ხეობის უძველესი არქეოლოგიური ძეგლები, , ბათუმი

